

I.L. Caragiale
față cu kitschul

Om al catedrei, om al scrisului, om al cetății, Ștefan Cazimir s-a născut la Iași la 10 noiembrie 1932, a urmat cursurile primare și secundare la Piatra Neamț, iar pe cele superioare la Facultatea de Filologie a Universității din București. Membru al Catedrei de literatură română din cadrul aceleiași facultăți (1955–2001), a străbătut toate gradele ierarhiei didactice până la cel de profesor. Doctor în filologie (1967). Profesor emerit (2011). Intrat în viața politică în 1990, ca președinte-fondator al Partidului Liber-Schimbist. Deputat în trei legislaturi (1990–1992, 1992–1996, 2000–2004). Decorat cu Ordinul Cangurului în gradul de Mare Maestru. Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Volume publicate: *Pionierii romanului românesc* (antologie), Editura pentru Literatură, 1962; *Caragiale – universul comic*, Editura pentru Literatură, 1967; *Tensiunea lirică*, Editura Eminescu, 1971; *Amintiri despre Caragiale* (antologie), Editura Minerva, 1972; *Stelele cardinale. Eseu despre Eminescu*, Editura Eminescu, 1975; *Antologia umorului liric*, Editura Minerva, 1977; *Pygmalion. Eseu de mitologie comparată*, Editura Cartea Românească, 1982; *Drumuri și zări. Antologie a prozei românești de călătorie* (în colaborare), Editura Sport-Turism, 1982; *Nu numai Caragiale*, Editura Cartea Românească, 1984; *Alfabetul de tranziție*, Editura Cartea Românească, 1986 (ediția a II-a, revăzută, Humanitas, 2006); *I.L. Caragiale față cu kitschul*, Editura Cartea Românească, 1988; *Pentru contra*, Editura Porus, 1991; *Răsete în Parlament*, Editura Carro, 1994; *Caragiale e cu noi!*, Editura Garamond, 1997; *De ce, nene lancule?*, Editura Carro, 1998; *Honeste scribere*, Editura Național, 2000; *Caragiale recidivus*, Editura Național, 2002; *Potcoave de purici*, Editura Albatros, 2003; *Ștefan Cazimir*, Editura Hasefer, 2006; *Epistolă către Odobescu*, Editura Palimpsest, 2010.

ȘTEFAN CAZIMIR

I.L. Caragiale
față cu kitschul

Ediția a doua, revăzută

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Anca Lăcătuș
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CAZIMIR, ȘTEFAN
I.L. Caragiale față cu kitschul / Ștefan Cazimir. – București:
Humanitas, 2012
ISBN 978-973-50-3681-2
821.135.1.09 Caragiale, I.L.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin email: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

„Kitschul răbdat se-ntoarce în cuvinte“
(text adaptat)

„Ce să mai căutăm la comédiile alea nemțești, niște mofturi“ (Jupân Dumitrache)

„Și tu mă iubești pe mine, nu mai umbla cu mofturi“ (Rică)

„Nu umbla cu mofturi, Ghiță“ (Tipătescu)

„...ia, numai de curiozitate, să mă duc, să văz ce moft mai e și ăsta“ (Trahanache)

„Ia scutește-mă cu mofturile d-tale!“ (Farfuridi)

„nu umbla cu mofturi, șarlatane“ (Mița)

„Aș! Mofturi!“ (Didina)

„Mofturi! Aici nu șade Bibicul...“ (Iordache)

„– Am fost bolnav, domnule șef. – Mofturi!...“
(*Două loturi*)

„Zice că face economii... mofturi!“ (*Situațiunea*)

„La teatru merg câteodată amândoi la galerie cu un singur franc: unul plătește, iar celălalt intră pe mofturi, cu contramarca aceluiași bilet...“ (*Lache și Mache*)

„Nu umblați cu mofturi, domnule, cu inițiativa privată!...“ (*Inițiativa...*)

Din perspectiva eroilor lui Caragiale, cam acesta, pe scurt, ar fi „moftul“. În ceea ce-l privește pe autor, tentativele lui de a defini noțiunea eșuează sistematic, când nu se convertesc în eschive mai mult sau mai puțin inspirate: „O, Moft! Tu ești pecetea și deviza vremii noastre. Silabă vastă cu nețărmurit cuprins, în tine încap așa de comod nenumărate înțelesuri: bucurii și necazuri, merit și infamie, vină și pățenie, drept, datorie, sentimente, interese, convingeri, politică, ciumă, lingoare, diferită, sibaritism, vițiuni distrugătoare, suferință, mizerie, talent și imbecilitate, eclipse de lună și de minte, trecut, prezent, viitor – toate, toate cu un singur cuvânt le numim noi românii moderni, scurt: MOFT.“ Cele 26 de echivalente ale silabei (dacă le-am numărat bine) dau senzația netedă că, asemenea barocului în zilele noastre, termenul a rupt digurile semantice, golindu-se implicit de înțeles: „Ceea ce capătă prea mult sens riscă a nu mai avea nici unul“ (Jean Rousset, *L'intérieur et l'extérieur. Essais sur la poésie et sur le théâtre au XVIIe siècle*). Dificultatea provine aici din „rămânerea în urmă“ a teoreticianului Caragiale față de demiurgul cu aceeași identitate. Demiurgul a dat nume unei realități și, *ipso facto*, a creat-o. A introdus magnetul în pilitura de fier, iar aceasta s-a ordonat instantaneu potrivit anumitor linii de forță. Ca să dea însă „moftului“ nu doar realitate, ci și o definiție adecvată, Caragiale ar fi trebuit să se transforme în exegetul propriei opere!

Din unghiul nostru de vedere, al cititorilor dornici de claritate, cât timp ne vom strădui să-i pătrundem esența confruntând laborios citatele, termenul va rămâne confuz. Pentru a-i dăruia o minimă coerență trebuie așadar să-l „trădăm“.

Adică să-l traducem.

În ziua de 22 noiembrie 1985 mă întorceam cu trenul de la Brăila, unde efectuasem o inspecție de grad. Ca să-mi treacă mai ușor vremea, aveam cu mine o carte: *Kitschul, fenomen al pseudoartei* de Hermann István. Tocmai isprăvisem pagina 36 când mi-a năzărit ideea unui articol: *Aspecte ale kitschului în opera lui Caragiale*. Am continuat să citesc, cu un interes sensibil sporit. Acceleratul 726 gonea mereu și afară se întunecase. La un moment dat, am băgat de seamă că spațiul unui articol devenise insuficient și că tratarea temei va pretinde o carte. Termenul „kitsch“, intrat în vocabularul estetic în al treilea deceniu al secolului trecut, iar în circulația curentă după al Doilea Război Mondial, are o amplă sferă semantică. Georg Lukács relevă, în *Estetica* sa, „variabilitatea infinit concretă a kitschului“, care poate fi „vulgar sau rafinat, «sănătos» sau decadent, bun sau prost din punct de vedere formal, realizat cu talent sau fără talent“ etc. Alți cercetători ai fenomenului, dintre care aș aminti, alături de Hermann István, pe Gilo Dorfles, cu *Il Kitsch* (1968),

pe Abraham Moles cu *Psihologia kitschului* (tradusă la noi în 1980), și pe compatriotul nostru Gavril Máté cu volumul intitulat *Universul kitschului. O problemă de estetică* (1985), lărgesc și mai mult sfera noțiunii. Se vorbește astfel despre kitsch ca mentalitate, concepție și stare de spirit, despre omul-kitsch ca purtător al acestora, despre un univers al obiectelor kitsch, despre o artă kitsch ș.a.m.d. Există o etică kitsch, caracterizată prin refuzul autenticității, prin triumful aparenței asupra esenței, există kitsch în sfera comportamentelor, există kitsch în viața cotidiană, manifestat prin frenezia acumulării, aglomerarea obiectelor, inadecvarea și mediocritatea lor. Sub raport istoric, prima epocă de afirmare a kitschului corespunde perioadei dintre 1870 și 1914, cu iluziile ei de stabilitate socială și cu accesul păturii mijlocii la un anumit nivel de prosperitate și confort. După opinia lui Abraham Moles, kitschul s-ar întâlni în toate culturile care implică instinctul de proprietate, „dar el se asociază în special cu triumful clasei medii“. În secolul XX, fenomenul va îmbrăca noi aspecte și semnificații, dezvoltându-se totodată considerabil.

Numitorul comun al tuturor înfățișărilor kitschului îl reprezintă tendința de uniformizare sau, cu alt termen, entropia socială. Noțiunea fizică de entropie, aplicabilă sistemelor naturale închise, exprimă tendința omogenizării componentelor prin anularea spontană a diferențelor de temperatură. În sfera socială, entropia devine sinonimă cu uniformizarea indivizilor, ștergerea

deosebirilor, instalarea banalității și mediocrității colective. În contrast cu alte definiții, care invocă *prezența* anumitor trăsături distinctive, definiția omului-kitsch se construiește ca un inventar de absențe: lipsă de personalitate, lipsă de relief, lipsă de consecvență, lipsă de caracter. Pe acest teren al vacuității se dezvoltă intens receptivitatea la locuri comune, colportarea asiduă a clișeeilor, imobilismul cerebral. „Omului-kitsch – remarcă Hermann István – nu-i place să i se submineze părerile, gândurile, închipuirile. Dimpotrivă, îi place ca ele să-i fie întărite, să i se confirme neîncetat că numai cunoștințele sale sunt valabile, că gândirea sa este cea justă, că ideile sale sunt cele adevărate. Tot ce vine în contradicție cu ele este considerat minciună, în schimb ceea ce le confirmă este, firește, purul adevăr.“ Potrivit aceluiași autor, gândirea omului-kitsch ascultă de principiul logicii reductive, care limitează totul la relația cauză–efect și eșuează în tautologie. Caracteristic e totodată un fenomen al dedublării, în cadrul căruia insul mărginit și obscur ajunge a se crede o personalitate, se transpune imaginar într-un rol și încearcă să se comporte în consecință. Privirea lui se îndreaptă constant spre categoriile sociale superioare, a căror existență îl fascinează, mobilizându-i resursele mimetice. Optimismul lui e clădit pe iluzii, idealul lui este ca o forță din afară să-l ia sub ocrotire și să-l scape de griji, slaba priză la realitate se asociază cu gesturi de evaziune, situate ele înseși la un nivel precar și derizoriu.

În calitate de consumator de artă, tipul uman pe care l-am descris determină apariția artei kitsch. Ea îi satisface nevoile spirituale și contribuie, direct și activ, la „reproducția lărgită“ a fenomenului. Pecetea kitschului, observă A. Moles, se poate întâlni pretutindeni: „în artele vizuale, în muzică, în literatură, în sfera obiectelor, în pictură, cu o marcată preeminență în artele intermediare: artă decorativă, mobilier, bibelouri“. Notele specifice ale artei kitsch sunt aceleași ca ale omului-kitsch: lipsă de autenticitate, lipsă de adevăr, mediocritate camuflată, pretenții și afectare. Este o artă care „nu pune probleme“ și asigură receptorului un confort spiritual maxim, confundat de el cu plăcerea estetică. Este o artă care extinde ilicit criteriile frumosului natural, cultivând reproducerea netransfigurată, idealizarea factice, confecția lipsită de orizont. Toate acestea se conjugă indisolubil cu epigonismul și stereotipia, cu aglomerarea efectelor facile și cu o masivă doză de vulgaritate. „Când burghezul care-și merită pe deplin epitetul – notează Lucian Blaga – vrea să-și manifeste cu orice chip dragostea de artă, el va deveni un colecționar de nuduri și de apusuri de soare; de nuduri care satisfac în chip direct ochiul sexului și de apusuri solare care satisfac retina ca atare, sau sexul ochiului, dacă mi se îngăduie expresia“ (*Artă și valoare*). În anumite arte, cum ar fi, de pildă, sculptura și arhitectura, lipsa de autenticitate a kitschului se răsfrânge și în sfera materialelor: lemnul vopsit imită marmura, ghipsul colorat înlocuiește bronzul, plasticul

suplinește lemnul etc. etc. Să nu uităm în fine, ca o trăsătură eminentă a ambianței kitsch, marea abundență a bibelourilor de tot felul, suveniruri de la Paris, Târgu-Mureș sau Căciulata și diverse alte obiecte „drăguțe“, între care nelipsitele și utilele *presse-papier*-uri, capabile să conserve în efigie, în eventualitatea unei distrugerii neprevăzute, majoritatea monumentelor de pe glob: piramidele Egiptului și acelea ale Mexicului, Capitoliul din Roma și acela din Washington, Turnul Eiffel și Turnul Spasski, Columna lui Traian și Coloana lui Brâncuși...